

Н. М. Гаєвська, канд. філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

РОЗВИТОК АНТИЧНИХ МІФОЛОГІЧНИХ МОТИВІВ ТА ОБРАЗІВ В ЕСТЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ШУКАННЯХ Г. СКОВОРОДИ

Здійснено спробу проаналізувати античні міфологічні мотиви та образи у творчості Григорія Сковороди, з'ясувати особливості поетики філософських діалогів митця, розкрити актуальність висвітлення поглядів письменника в збірках "Байки харківські" та "Сад божественних пісень".

Ключові слова: міфологічні мотиви, античність, філософські пошуки, барокова традиція, байка, діалогізм.

Постать Г. Сковороди завжди привертала увагу літературознавців. Вчені намагалися у своїх розвідках подати як біографічні відомості, так і розглянути естетико-філософські погляди мислителя. В "Історії української літератури" Д. Чижевського та "Історії українського письменства" С. Єфремова є окремі розділи про письменника.

Цікаві відомості про Г. Сковороду представлені у працях Д. Баглія, І. Вернета, М. Ковалинського, Л. Махновця, М. Петрова, М. Сулими, Л. Ушкалова та ін.

Коли вести мову про античні міфологічні мотиви та образи в естетико-філософських пошуках Г. Сковороди, то слід зауважити, що в українській літературі вплив античної традиції спостерігається з найдавніших періодів (міфологічні мотиви, образи, вони вживалися здебільшого як символи, алегорії й були характерними більше для барокової традиції). Як зазначають дослідники творчості Г. Сковороди, що чимало художніх творів письменника, а також його естетико-філософські праці були написані саме під впливом Сократа, Платона, Арістотеля, Горація... Загалом антична основа естетико-філософських пошуках Г. Сковороди яскраво репрезентована в художній поетиці його філософських діалогів. До прикладу візьмемо

поетику "Бесіда 1..." чи "Кольцо". У цих творах спостерігаємо майстерність діалогів, в яких автор сповідує думку про те, що пізнати істину людина може, насамперед, пізнаючи себе та вдосконалюючи свої природні здібності. Його філософські роздуми про життя і смерть, про щастя і спокій, про призначення людини мають чимало спільного з античними мотивами та образами. Наприклад, у творі "Розмова п'яти подорожніх" про істинне щастя в житті:

"Афанасій. Се так, ми народилися для справжнього щастя і мандруємо до нього, а життя наше – шлях, що тече, як річка.

Яків. Здавна вже шукаю я щастя, але ніде його знайти не можу.

Григорій. Коли достеменно хочете його віднайти, то скажіть мені, що для людини найкраще?

Яків. Бог його знає, і взагалі, нащо питаєш про те, чого великі мудреці не змогли вирішити і розійшлись у своїх гадках, як подорожні на шляху? Адже те, що найкраще – те й найвище, а що найвище, – всьому голова і кінець. Се найкраще добро звалось у стародавніх філософів завершенням усіх доброт і верховним добром; хто ж тобі дасть відповідь, що таке є край і пристанище всіх наших бажань?

Григорій. Тихіше, друже мій! Дуже далеко ти забрів. Я спитаю простіше: чого ти у своєму житті бажаєш найбільше?

Яків. Ти наче палкою покопирсав мурашник – так несподівано розворушив мої бажання" [5, с. 136].

Загалом для Г. Сковороди характерним є побудова багатьох творів саме у формі діалога. Ведучи мову про діалогізм митця, Т. Пінчук зазначає: "Художній діалогізм передбачає "підсвітку" змісту історичного образу, непоруйнованого в своїй первинній даності, художньо-філософськими уявленнями про світ самого автора. А зробити це здатний лише той поет, який глибоко усвідомив свій естетичний ідеал. Тобто вимоги високі... [...] і далі у даному разі важливе значення має і культурно-історичний авторитет самого Г. Сковороди, символічність його виняткової постаті для національної культури та пафосна символічність, яка опирається будь-яким тезам опонентів. Тим часом художній діалогізм як спосіб мислення передбачає саме творче опонування ідейно-естетичному змістові, який несе в собі

культурно-історичний образ... [...]... Тут можемо говорити і про те, що здатність образу будь-якої історичної віддаленості "знімати" нові й сучасні ідейно-естетичні проблеми є неодмінною умовою його буття й функціонування не лише в літературі, а й у суспільній свідомості. Отже, це і є одним з цікавих чинників саморуку літератури, що з достатньою повнотою виявляється вже при художньо-філософському освоєнні образу, а при діалогічному зіставленні світоглядних концепцій стає обов'язковим" [4, с. 68].

Ці думки ніби продовжує В. Моренець, який пише: "...кожний значимий елемент культурної дійсності...[...]... містить у собі певну філософію, ставлення до життя та його явищ...[...]... Отже, залучувані...[...]... до контексту поезії елементи культурної дійсності, незалежно від їх інтерпретації в конкретному творі є елементами змістовними, які навіть за найсильнішого тиску контексту зберігають в основному своє початкове значення. Зіткнення цього значення із загальним поетичним змістом контексту, що художньо відтворює сучасну реальність, є зіткненням світорозумінь, миттєвою надвіковою полемікою, явленою у вигляді поетичного образу специфічної діалогічної природи" [3, с. 34].

Чимало творів письменника присвячено темі природної праці, вихованню молоді, викриттю різних негативних суспільних явищ.

Так, у філософських творах "Бесіда, названа двоє про те, що блаженним бути легко", "Розмова п'яти подорожніх... про істинне щастя в житті", "Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар світу", в яких йдеться про те, що найбільш корисна суспільна праця природна чи сродна (за природженістю). Проблемі виховання молоді присвячена притча "Вдячний Еродій" та ін. У творі "Убогий жайворонок" викривається світ, в якому панує лицемірство, брехня, а бідність і правда зневажаються. Згадані твори письменника окреслюють художньо-філософські уявлення про світ. Останнім філософським твором Г. Сковороди, вважають, був "Потоп зміїн", у якому звучали оптимістичні мотиви: "Ми побудуємо світ кращий. Створимо день веселіший" [6, с. 336–337]. Письменник вірив у кращі часи,

краще майбутнє. Його передбачливістю й оптимізмом захоплювалися багато вчених. Так, І. Франко теж писав: "Григорій Сковорода – поява вельми замітна в історії розвою українського народу, мабуть, чи не найзамітніша з усіх духовних діячів наших XVIII віку" [8, с. 79]. Його називали українським Сократом, "своїм Піфагором", а що стосується народної пам'яті, то, як свідчить М. Костомаров, "мало можна назвати таких народних осіб, яким то був Сковорода і яких би так пам'ятав і поважав народ" [2, с. 177–178] за його дивовижне мислення та спілкування.

Ведучи мандрівний спосіб життя, спілкуючись з різними людьми, Г. Сковорода проголошував себе християнином, наслідуючи не лише грецьких філософів, але й Апостолів, які, як відомо, обрали подібний спосіб життя.

Особливе трактування Сковородою мотивів, сюжетів, символів з Біблії свідчило про нього як неординарну особистість мислителя. І це спостерігаємо у творах, в яких він закликав пізнати себе, розвинути в собі мудрість, піднятися над світом марноти... Розвиваючи ці думки в багатьох своїх творах (зб. "Сад божественних песней"), письменник постійно звертався до античних міфологічних мотивів й образів. У Г. Сковороди є кілька віршованих перекладів та переспівів (вірш А. Муре "До Петра Герардія", ода Горація "Про спокій душі" та ін.). Він часто посилається у своїх творах на грецьких і римських філософів. Його тексти, як і згаданих філософів, сповнені роздумів про людське щастя, про єдність людини і природи, автор прославляє природу, працю, розум, совість... У них (творах) випромінюється радість, коли він пише про природу, її красу, гармонію. Про це йдеться в збірці "Сад божественних пісень":

Щастіє, гдѣ ты живешъ? Горлицы, скажите!

В полѣ ли овцы пасешъ? Голубы, взвѣстите!

О щастіє, наш ясный свѣтъ,

О щастіє, наш красныи цвѣтъ!

Ты мати и дом, появися, покажися!

Щастіє, Гдѣ ты живеш? Мудрыи, скажите!
В небѣ ли ты пиво пьешь? Книжники, возвѣстите!
    О щастіє, наш ясный свѣт,
    О щастіє, наш красный цвѣт!
Ты мати и дом, появися, покажися!

Книжники се всѣ молчат, птицы тож всѣ нѣмы,
Не говорят, гдѣ есть мать, мы же всѣ не вѣми.
    О щастіє .....

[7, с. 48].

Поетичні твори – глибокі філософські роздуми й узагальнення. Це своєрідна душевна драма ліричного героя, переповнена внутрішньою тривогою і боротьбою, яка поєднана в спільному настрої героя і природи:

Здравствуй, мой милый покою! Вовѣки ты будеш мой.
Добро мнѣ быти с тобою! Ты мой вѣк будь, а я твой.
О дуброва! О свобода! В тебѣ я начал мудрѣть.
До тебе моя природа, в тебѣ хочу и умерѣть.

[7, с. 38].

Г. Сковорода по-філософськи осмислює життя й у своїх байках (зб. "Байки харківські"), обстоюючи знову ж таки роль природного нахилу, розмірковуючи про людське щастя ("Ворон і Чиж"): *"Неподалік від озера, з якого визирали жаби, сидів на гілці й виспівував Чиж. Поблизу нього крякав собі й Ворон, та, бачачи, що Чиж не полишає співати, сказав:*

– Чого ще й ти сюди пнешся, жабо?
– А чому це ти мене звети жабою? – спитав Чиж Ворона.
– Тому що ти так само зелений, як та жаба.
– Коли я жаба, – мовив на те Чиж, – тоді ти сам справжнісінький жабур, бо спів твій дуже схожий на жаб'ячий.

С и л а:

Серце і звичаї людські, а не зовнішні якості мають свідчити за те, хто ти є. Дерево по плодах пізнається".

Багато його виразів стали афоризмами (крилатими словами).

Чимало письменників різних поколінь зверталися до творчості Г. Сковороди. Вони присвятили йому свої твори, починаючи від П. Куліша, Т. Шевченка, В. Поліщука, Д. Павличка, Б. Олійника, М. Вінграновського, М. Рильського, І. Драча, В. Коржа, Л. Костенко та ін. Кожен з них наголошував на ідеї природної сродної праці, яку сповідував і пропагував Г. Сковорода і в якій вбачав єдиний шанс досягнення щастя. Часто до своїх творів мислитель писав музику. Як зауважують автори книги "Григорій Сковорода. Біографічна повість": "На одному з аркушів до "Песни Рождеству Христову о нищете его" додано одноголосну мелодію з текстівкою першої строфи вірша. За характером – це лірично-побутовий романс, інтонаційно пов'язаний з українськими народними піснями і розрахований на виконання у супроводі невеликого інструментального ансамблю. Музика мелодійно виразна, має стилістичні риси XVIII століття, пов'язана з традицією вокально-інструментального оформлення вертепних вистав. Цілком природно вважати, що не тільки поетичний, а й музичний текст цієї пісні належить Сковороді.

Музика була особливо дорога Сковороді тим, що в ній він вбачав філософію. Колись Сократу багато разів снився один і той же сон – невидимий голос промовляв до нього: "Сократе, прикладайся до музики та вправляйся в оній". А найдосконалішою музикою для нього була філософія. Наводячи це свідчення, Ковалинський порівнює внутрішній заклик Сократа з художнім покликанням сквородинської природи. І це вірно в тому відношенні, що Сковорода справді розглядає музику як "джерело думок вдячних", як засіб філософського узагальнення світу. І тому він часто звертався до музики.

Музика у сквородинському світорозумінні є філософією, бо виражає красу, ту красу, яка споріднена з добротою та істиною. "Чудний сей філософський догмат... – пише він. – Доброта живе в одній красі". Ось чому музика розкриває внутрішній світ, бо справжня краса і споріднена з нею доброта, істинність, людяність – це феномен внутрішнього світу, атрибути тієї величі душевної, що протистоять і заперечують суєтність, порожнечу зовнішнього буття.

Прикладаючись, як Сократ, до музики та вправляючись у ній серед розкоші Зимового палацу, Сковорода з особливою силою відчуває цю подільність навколишнього світу на зовнішні, випадкові, і справжні, духовні, цінності. Тому довгими петербурзькими ночами маряться придворному півчому сні про музику як філософію" [1, с. 60].

Таким чином, розвиваючи в своїй творчості міфологічні мотиви та образи, Г. Сковорода був у постійному пошуку. І ці естетико-філософські пошуки породжували нові образи, нову поетику його творів, їх музичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Драч І., Кримський С., Попович М. Григорій Сковорода. Біографічна повість. – К., 1984.
2. Костомаров М. Слово о Сковороде. По поводу рец. на его сочинения в "Русском слове" // Основа. – 1861. – Июль.
3. Моренець В. Джерело поетики Константи Ільдефонса Галчинського. – К., 1986.
4. Пінчук Т. Штрихи до поетичного портрету Г. Сковороди // Радянське літературознавство. – 1988. – № 2.
5. Сковорода Г. Сад пісень. Вибрані твори. – К., 1972.
6. Сковорода Г. Імя ему – Потоп Змиїн // Григорій Сковорода. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К., 1983.
7. Сковорода Г. Літературні твори. – К., 1972.
8. Франко І. Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – 1895. – Т. 5. – Кн. 1.

REFERENCES

1. Drach I., Krymskyj S., Popovych M. Hryhorii Skovoroda. Biografichna povistj. – K., 1984.
2. Kostomarov M. Slovo o Skovorode. Po povodu rec. na egho sochynenyja v "Russkom slove" // Osnova. – 1861. – Yjulj.
3. Morenecj V. Dzherelo poetyky Konstany Iljdefonsa Ghalchynsjkogho. – K., 1986.
4. Pinchuk T. Shtrykhy do poetychnogho portretu H. Skovorody // Radjansjke literaturoznavstvo. – 1988. – № 2.
5. Skovoroda H. Sad pisenj. Vybrani tvory. – K., 1972.
6. Skovoroda H. Ymja emu – Potop Zmyjin // H. Skovoroda. Virshi. Pisni. Bajky. Dialoghy. Traktaty. Prytchi. Prozovi pereklady. Lysty. – K., 1983.
7. Skovoroda H. Literaturni tvory. – K., 1972.
8. Franko I. Zapysky Naukovogho tovarystva imeni T. Shevchenka. – 1895. – T. 5. – Kn. 1.

Стаття надійшла до редколегії 09.12.22

N. M. Gaevska, PhD, Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**THE DEVELOPMENT OF ANCIENT MYTHOLOGICAL MOTIVES
AND IMAGES IN THE AESTHETIC
AND PHILOSOPHICAL SEARCHES OF H. SKOVORODA**

In the article, an attempt was made to analyze ancient mythological motifs and images in the work of Hryhorii Skovoroda, to find out the peculiarities of the poetics of the artist's philosophical dialogues, to reveal the relevance of highlighting the views of the writer in the collections "Fables of Kharkiv" and "The Garden of Divine Songs".

Keywords: *mythological motifs, antiquity, philosophical quests, baroque tradition, fable, dialogism.*